

**A nevelés sarokpontjai: személy és család –
a *Gravissimum educationis*től XIV. Leó pápáig**

**Key Points of Education: Individual and Family –
from *Gravissimum Educationis* to Pope Leo XIV**

**I punti cardine dell'educazione: la persona e la famiglia –
dal *Gravissimum educationis* a papa Leone XIV**

Birher Nándor
PPKE BTK
egyetemi tanár
ORCID: 0000-0002-4979-5196

Czilli Máté
PPKE BTK
tudományszervezési tanácsadó
ORCID: 0009-0000-8569-7916

Hajdu Gábor
PPKE BTK
dékáni hivatalvezető
ORCID: 0009-0002-6065-6215

Absztrakt

A tanulmány a katolikus nevelés teológiai, antropológiai és társadalmi dimenzióinak átfogó elemzésére törekszik, történeti ívben vizsgálva a II. Vatikáni Zsinat *Gravissimum educationis* (1965) kezdetű deklarációjától a Hittani Dikasztérium és a Kultúra és Nevelés Dikasztériuma *Antiqua et nova* (2025) kezdetű közös jegyzékéig és XIV. Leó pápa *Disegnare nuove mappe di speranza* (2025) kezdetű apostoli leveléig vezető fejlődést. Kitér arra, hogy az Egyház nevelésről alkotott felfogása alapvetően a személy, a család és a nevelés fogalmi háromszögének egységére épül, amely az elmúlt hat évtizedben nem csupán megőrizte érvényességét, hanem a modern technológiai és társadalmi kihívások közepette új értelmezési horizonttal gazdagodott. A katolikus nevelés küldetése – az emberi személy Isten képmásaként való kibontakoztatása – a tanulmány értelmezési keretében olyan integrált antropológiai modellként jelenik meg, amely egyszerre kívánja szolgálni a transzcendenciára irányuló emberi hivatást és a társadalmi közjó építését.

A magyarországi jogi környezet elemzése rávilágít arra, hogy a hazai szabályozás a kooperatív szekularizmus jegyében teszi lehetővé az egyházi intézmények autonóm, mégis közjót szolgáló nevelői tevékenységét. A tanulmány a katolikus nevelés hagyományát összeveti a modern pedagógiai diskurzus materialista tendenciáival, és rámutat a pusztán mérhetőségre építő megközelítések hiányosságaira. A szerzők széles körű nemzetközi kutatási eredmények felhasználásával mutatják be a vallásosság és iskolai eredményesség sokrétű kapcsolatát, jelezve, hogy a modern szekularizációs elméletek nem képesek maradéktalanul megragadni a vallási szocializáció közösségi és morális jelentőségét. A mesterséges intelligencia térnyerésével összefüggésben a tanulmány kiemeli, hogy a technológia nem válthatja ki a nevelés lényegi, mélyen emberi dimenzióit: a személyességet, az érzelmi és spirituális intelligenciát, a közösségi kapcsolatépítést és a kreatív felfedezés élményét, illetve hogy – az *Antiqua et nova* értelmezése mentén haladva – a technológia akkor illeszthető be az oktatás folyamatába, ha azt megfelelő etikai reflexió is kíséri, és a nevelés központjában továbbra is a személy méltósága marad. **Kulcsszavak:** Antiqua et nova, Disegnare nuove mappe di speranza, Gravissimum educationis, karitás, katolikus nevelés, mesterséges intelligencia.

Abstract

The study aims to provide a comprehensive analysis of the theological, anthropological and social dimensions of Catholic education, examining the historical development from the Second Vatican Council's declaration *Gravissimum educationis* (1965) to the Dicastery for the Doctrine of the Faith and the Dicastery for Culture and Education's note *Antiqua et nova* (2025) and Pope Leo XIV's apostolic letter *Drawing New Maps of Hope* (2025). The study points out that the Church's understanding of education is fundamentally based on the unity of the conceptual triangle of the individual, the family and education, which has not only retained its validity over the past six decades but has also been enriched with new interpretative horizons amid modern technological and social challenges. The mission of Catholic education—the development of the human person as the image of God—appears in the interpretive framework of the study as an integrated anthropological model that seeks to serve both the human vocation toward transcendence and the building of the common good in society. An analysis of the legal environment in Hungary reveals that national regulations, in the spirit of co-operative secularism, enable Church institutions to carry out their educational activities autonomously while still serving the public good. The study compares the tradition of Catholic education with the materialistic tendencies of modern pedagogical discourse and highlights the shortcomings of approaches based solely on measurability. Drawing on extensive international research findings, the authors present the multifaceted relationship between religiosity and school performance, indicating that modern secularisation theories are unable to fully capture the communal and moral significance of religious socialisation. In the context of the rise of artificial intelligence, the study emphasises that technology cannot replace the essential, deeply human dimensions

of education: personality, emotional and spiritual intelligence, community building and the experience of creative discovery. Furthermore, following the interpretation of *Antiqua et nova*, technology may be integrated into the educational process if it is accompanied by appropriate ethical reflection and if the dignity of the individual remains at the centre of education.

Keywords: Antiqua et nova, Drawing New Maps of Hope, Gravissimum educationis, caritas, catholic education, artificial intelligence.

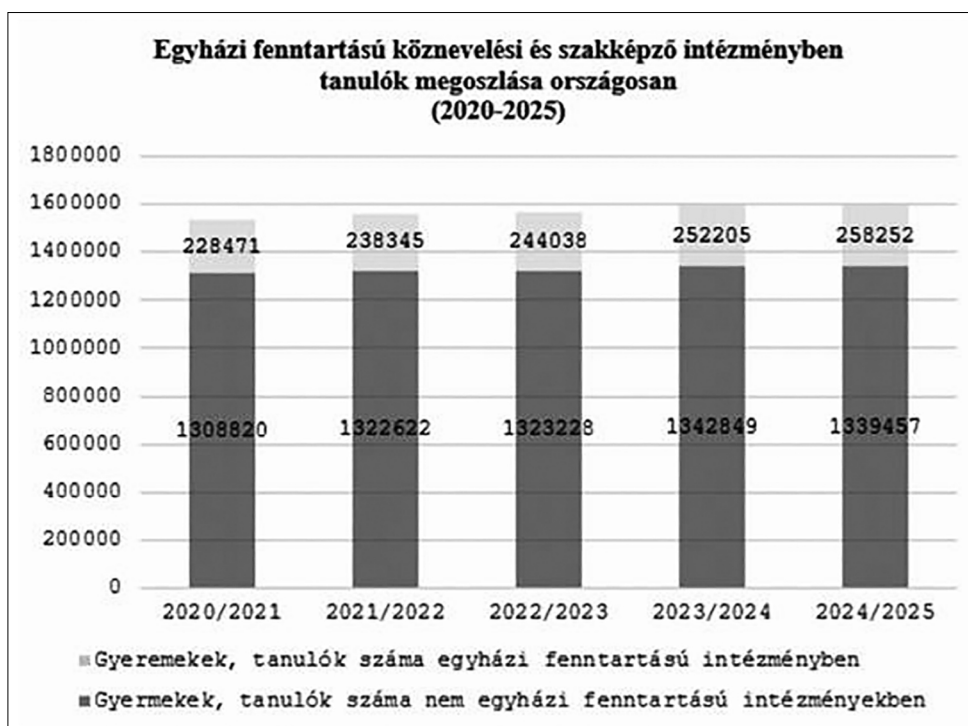
Abstract

Lo studio mira ad analizzare in modo approfondito le dimensioni teologiche, antropologiche e sociali dell'educazione cattolica, esaminando in un arco storico la dichiarazione *Gravissimum educationis* (1965) del Concilio Vaticano II fino alla nota congiunta del Dicastero per la Dottrina della Fede e del Dicastero per la Cultura e l'Educazione, *Antiqua et nova* (2025), e alla lettera apostolica di Papa Leone XIV, *Disegnare nuove mappe di speranza* (2025). Si sottolinea che la concezione dell'educazione della Chiesa si fonda essenzialmente sull'unità del triangolo concettuale costituito dalla persona, dalla famiglia e dall'educazione, un'unità che negli ultimi sei decenni non solo ha conservato la propria validità, ma si è anche arricchita di un nuovo orizzonte interpretativo nel contesto delle moderne sfide tecnologiche e sociali. La missione dell'educazione cattolica – lo sviluppo della persona umana come immagine di Dio – appare, nel quadro interpretativo dello studio, come un modello antropologico integrato che intende servire contemporaneamente la vocazione umana alla trascendenza e la costruzione del bene comune sociale. L'analisi del contesto giuridico ungherese evidenzia che la normativa nazionale, nel segno del secolarismo cooperativo, consente alle istituzioni ecclesastiche di svolgere un'attività educativa autonoma, ma al servizio del bene comune. Lo studio confronta la tradizione dell'educazione cattolica con le tendenze materialistiche del discorso pedagogico moderno e sottolinea le carenze degli approcci basati esclusivamente sulla misurabilità. Gli autori presentano i molteplici legami tra religiosità e rendimento scolastico utilizzando i risultati di un'ampia ricerca internazionale, indicando che le moderne teorie della secolarizzazione non sono in grado di cogliere appieno il significato sociale e morale della socializzazione religiosa. In relazione all'avanzata dell'intelligenza artificiale, lo studio rileva che la tecnologia non può sostituire le dimensioni essenziali e profondamente umane dell'educazione: la personalità, l'intelligenza emotiva e spirituale, la costruzione di relazioni comunitarie e l'esperienza della scoperta creativa; inoltre, seguendo l'interpretazione di *Antiqua et nova*, la tecnologia può essere integrata nel processo educativo solo se accompagnata da un'adeguata riflessione etica e se la dignità della persona rimane al centro dell'educazione.

Parole chiave: Antiqua et nova, Disegnare nuove mappe di speranza, Gravissimum educationis, caritas, educazione cattolica, intelligenza artificiale.

Bevezetés

A katolikus felsőoktatás saját egyházi jog szerint, az Egyházi Törvénykönyv és más – az Apostoli Szentszék által kiadott – normák, továbbá helyi (részleges) egyházjogi rendelkezések alapján működik az egyes országokban, megtartva az egyes államok jogát. A világon a Katolikus Egyház 74 550 óvodát működtet, ahova összesen 7 639 051 gyermek jár. 102 455 általános iskolában 36 199 844 tanuló tanul; 52 085 középiskolában 20 724 361 tanuló tanul. Ezenkívül 2 688 615 tanuló jár katolikus főiskolára, és 4 468 875 fő tanul katolikus egyetemi intézményben (Kuzmányi, 2025). Noha erről az Apostoli Szentszék hivatalos adatot nem közöl, a katolikus felsőoktatási intézmények száma nagyságrendileg ötezerre tehető (Dicastery for Culture and Education, 2025). Az összesen több mint hetvenmillió tanuló sorsa nem függhet csak az egyes nemzeti szabályozóktól. Az egyházi szerepvállalás jelentős a hazai köznevelésben és pedagógusképzésben is (Birher et al., 2025, 1431.). A Közoktatási Információs Rendszer statisztikai adataiból látható, hogy a hazai egyházi fenntartású köznevelési vagy szakképző intézményben tanulmányokat folytató gyermekek, illetve tanulók száma az elmúlt öt év során mintegy 13%-os növekedést mutatott, ami magasan meghaladja az országosan összesen 4% körüli teljes létszámnövekedést (1. grafikon).

1. grafikon (Forrás: saját szerkesztés, a Közoktatási Információs Rendszer alapján)

A *Gravissimum educationis* az első olyan zsinati szintű dokumentum 1965-ből, amely átfogóan és teológiai szempontból reflektál az emberi nevelés és oktatás kérdésre. Egyúttal rögzíti, hogy az egyház sajátos felelőssége, azaz kötelessége és joga a nevelés. Természetesen az egyház ezt a feladatát a világ egyes államainak területén, annak szabályait is figyelembe véve látja el. Az együttműködés finanszírozási kereteit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az egyházi elvárás szerint és a józan állami gondolkodás mentén is – akár nemzeti finanszírozás esetén is – az egyházi és állami együttműködés célja nem egyszerűen egy általában vett oktatási intézmény működtetése, hanem kifejezetten a katolikus oktatásban rejlő értékek támogatása. Nem lehet érvényes tehát az a logika, amely szerint, ha az állam finanszíroz, akkor pontosan ugyanazt kell csinálni az egyházi intézményekben, mint az állami oktatási intézményekben. Éppen ellenkezőleg, a katolikus világnézetben rejlő értékek hangsúlyozása konszenzusos feladat. Az egyházi szabályozás töretlenül hangsúlyozza, hogy az állam nevelői joga csak másodlagos a szülők és az egyház természetadta jogához képest (Birher, 2005, 55.). Ezt ismétli meg legújabbán XIV. Leó pápa (2025a) apostoli levele is, hangsúlyozva, hogy a szülőknek és az államnak egyaránt el kell fogadnia az egyház nevelésre irányuló „szent jogát”, és felszólítva a polgári hatóságokat, hogy tartsák tiszteletben ezt a jogot. Emellett óva int attól, hogy az oktatást a munkaerőpiac és a pénzügyek gyakran szigorú és embertelen logikája alá rendeljék.

További kérdésként szokott felvetődni, mit is jelent a katolikus küldetés az egyház által fenntartott intézmények vonatkozásában, hiszen az egyházi gyakorlaton belül is eltérések lehetnek egyes kérdések megítélésében. Ezen a téren a katolikus tanítás szintén világos elveket fektet le, mikor meghatározza a pápa és a püspökök szerepét a tanítás (tanítóhivatal) vonatkozásában. A felelősség és a hatáskörök kijelölése világosan megtörténik részben a területre vonatkozó egyházi törvényekben, a kánonjogban, részben pedig az oktatásra vonatkozó más szabályozókban. E teljes rendszer megértésének első lépése pedig a katekizmus megismerése lehet. Mindezt támogatandó az oktatási intézményeknek kötelessége az egyház tanítását figyelembe véve olyan kultúrát (kimondott vagy ki nem mondott etikai elvárásokat) kialakítania, amelyek garantálják, hogy az intézmény egyszerre legyen – a nevének megfelelően – katolikus és egyszerre érvényesítse a helyi főpásztor vagy más egyházi hatóság (fenntartó) által meghatározott irányelveket úgy, hogy azok lényegét az oktatók, munkatársak, hallgatók a magukénak tudják érezni. Végső soron a katolikus nevelési-oktatási intézmények létének alapját, a más intézményektől való megkülönböztethetőségének lehetőségét az adja, hogy az egyházi intézmény Krisztus igazságának a hirdetője, küldetése hitbéli meggyőződésen alapul. Ehhez a szemponthoz képest minden más szempont csak másodlagos lehet. Ezek az intézmények céljukat csak akkor tudják megfelelően elérni, ha működésük során a hit és az értelem egymásrautaltságát mutatják be. Különösen is fontos mindez a mesterséges intelligencia (a továbbiakban: MI) korában, amikor egyre világosabban látszik, hogy a tudás hit, egységes és világos emberkép nélkül csak vaktudás lehet. Szent Pál izgalmasan határozza meg a tudás helyét:

„Hol a bölcs? Hol az írástudó? Hol e világ vitázója? Nem tette-e bolondsággá Isten a világ bölcsességét? Mivel tehát a világ a saját bölcsessége útján nem ismerte meg Istent a maga bölcsességében, tetszett Istennek, hogy az igehirdetés bolondsága által üdvözítse a hívőket.” (1Kor 1,20–21)

Ugyanakkor a tudással és az MI-vel kapcsolatban nem szabad elfelejteni a nagyon fontos Qui-Gon Jinn-től származó, Jar Jar Binkshez intézett gondolatot a Star Wars sorozatból: „The ability to speak does not make you intelligent” (Lucas, 1999).

A katolikus nevelési-oktatási tevékenység küldetése nem azonos a hasonló területen tevékenykedő civil vagy más nonprofit szervezetek küldetésével. A katolikus nevelés elválaszthatatlan feltétele a vallási igazságok továbbadása, a hithirdetés. Ráadásul ez a hithirdetés nem merülhet ki egyfajta lelkiség (spiritualitás) megjelenítésében, hanem a világos katolikus értékekhez kell igazodnia. A katolikus kiindulópont szerint a nevelés célja az ember teljességének kibontakoztatása Isten terve szerint. A katolikus nevelés felfogása abból indul ki, hogy az ember Isten képmására (imago Dei) teremtetett lény, és a nevelés célja ennek a képmásnak a kibontakoztatása. Ezt írja le a *Gravissimum educationis* 1. pontja: „A nevelés célja, hogy az ember, mint Isten képmása, eljusson a szeretet és az igazság teljességére.” A nevelés tehát nemcsak intellektuális, hanem morális, lelki és közösségi folyamat: az ember Istenhez, másokhoz és önmagához való viszonyának harmóniáját célozza. Kiválóan illusztrálja mindezt a *Disegnare...* dokumentum kulcsszavainak elemzése. A dokumentum központi fogalmai a neveléshez kapcsolódóan a személy és a család.

Fogalom	Előfordulási gyakoriság	Jelentésmező	Kapcsolódó fogalmak
Educazione / Educare / Formazione	~120	nevelés, képzés, pedagógiai és teológiai folyamat	<i>persona, fede, cultura, speranza, comunità, giustizia, creato</i>
Persona	~45	az emberi méltóság és szabadság teológiai fogalma	<i>dignità, libertà, verità, vocazione</i>
Famiglia	~30	első nevelő közeg, az emberi és keresztény élet alapja	<i>alleanza educativa, genitori, comunità, amore</i>
Comunità / Costellazione educativa	~25	az egyházi és társadalmi nevelőközösség szimbolikus hálóját	<i>Chiesa, università, scuola, missione</i>
Speranza	~20	a keresztény nevelés eszkatológiai és antropológiai horizontja	<i>carità, fede, futuro, pace</i>
Fede / Ragione	~18	a keresztény paideia integrált antropológiai struktúrája	<i>verità, cultura, conoscenza</i>

Fogalom	Előfordulási gyakoriság	Jelentésmező	Kapcsolódó fogalmak
Carità / Amore	≈15	a nevelés lelki és etikai gyökere	<i>servizio, misericordia, giustizia</i>
Creazione / Creato	≈10	a teremtet világ mint pedagógiai és spirituális tér	<i>sapienza, contemplazione, custodia</i>
Giustizia / Pace	≈10	társadalmi és erkölcsi horizont	<i>fraternità, solidarietà, bene comune</i>
Digitale / Intelligenza artificiale	≈8	az új korszak antropológiai kihívása	<i>tecnologia, discernimento, umanesimo integrale</i>

1. táblázat: *A Disegnare... dokumentum kulcsszavai* (Forrás: saját szerkesztés)

Az egyházak nevelésben, illetve oktatásban való részvételének szabályozása a hatályos magyar jogban

Az egyházi nevelés szempontjából a hatályos magyar szabályozás leginkább a kooperatív szekularizmus fogalmával jellemezhető, miszerint az állam világnézetileg semleges, de együttműködik az egyházakkal a közösségi célok – így az oktatás és nevelés – megvalósításában. Ez a megközelítés lehetővé teszi, hogy a vallásos nevelés minden oktatási szinten jogilag garantált, intézményesen támogatott és pedagógiailag legitim módon valósuljon meg. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25., VII. cikk) deklarálja, hogy az állam és a vallási közösségek különváltan működnek, ugyanakkor a közösségi célok elérése érdekében együttműködhetnek, aminek a feltételeit sarkalatos törvény határozza meg. A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény már a preambulumban is kifejezetten említi a vallási közösségek nevelési, oktatási és felsőoktatási tevékenységének fontosságát. A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény is biztosítja az egyházi jogi személyek, illetve vallási egyesületek számára a jogot köznevelési intézmény alapítására, illetve fenntartására.¹ Az ilyen egyházi köznevelési, illetve felsőoktatási intézmények az általános szabályokhoz képest részben sajátos jogállással rendelkeznek. Az köznevelési intézmények például a gyermekek vagy tanulók felvétele során kiköthetik valamely vallás vagy világnézet elfogadását, és ezt akár a felvételi eljárás keretében is vizsgálhatják.² Nagyon hasonló módon a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény is megadja a lehetőséget az egyházi felsőoktatási intézmény alapítására és működtetésére,³ továbbá biztosítja a

¹ Vö. a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény 2. § (3) bekezdéssel.

² Vö. a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény 31. § (2) bekezdés a) pontjával.

³ Vö. a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 4. § (1) bekezdés b) pontjával.

jogot, hogy az ilyen felsőoktatási intézmény a foglalkoztatási jogviszony létesítésénél az egyenlő bánásmódról szóló törvény által megszabott keretek között speciális feltételeket határozzon meg, illetve a jelentkezők között vallási, világnézeti meggyőződés alapján különbséget tegyen, feltéve, hogy ez az intézmény szervezeti jellegét alapvetően meghatározó szellemiségből közvetlenül adódó, az adott oktatási tevékenység tartalma vagy természete miatt indokolt, arányos és valós követelményen alapul.⁴ Lényeges tehát, hogy az egyenlő bánásmódtól való eltérés az egyházi fenntartású intézményekben is csak szigorú törvényi keretek között, és az intézményi sajátosságok által indokolt esetben, valamint az arányosság követelményét szem előtt tartva alkalmazható.

A nevelés központja: a személy méltósága

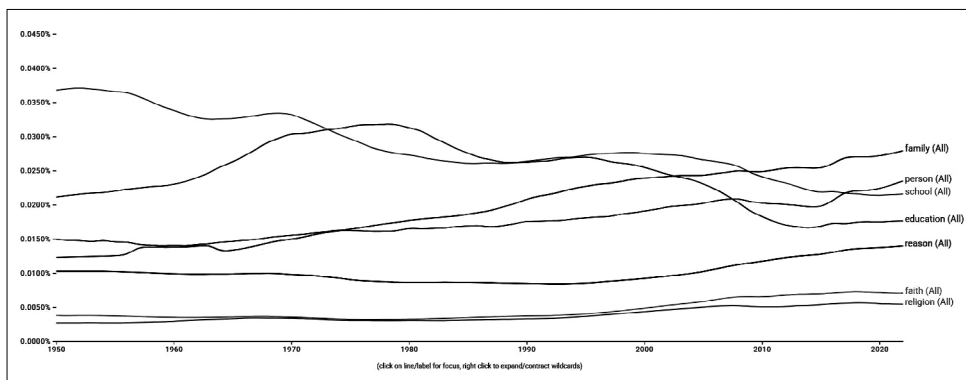
A katolikus nevelés középpontjában a személy áll, akinek méltósága sérthetetlen. Ezért a nevelés mindig személyes találkozás tanító és tanítvány között, de végső soron Isten és ember között is. „A keresztény nevelés célja az, hogy a megkeresztelt ember növekedjék Krisztusban” (*Gravissimum educationis*, 2.). Tehát a nevelés nemcsak erkölcsi „fejlesztés”, hanem lelki növekedés is: az egyén a Krisztushoz való hasonlóságban teljesedik ki. A személyközpontúság természetesen nemcsak a nevelt, hanem a nevelőre is vonatkozik. Az oktatás nem pusztán ismeretátadás, hanem az erények elsajátításának folyamata azért, hogy szolgálatra kész, közösségben élő állampolgárokat és tanúságtévő hívőket formáljon. A katolikus iskola falai között a hit, a kultúra és a mindennapi élet összefonódik. Olyan közösség jön létre, ahol a keresztény szemlélet áthat minden tantárgyat és emberi kapcsolatot. A tanárok felelőssége nem korlátozódik kizárólag a munkaszerződésben meghatározottakra: a személyes tanúságtételük legalább annyira fontos, mint a tantárgyak oktatása. Ezért alapvető a pedagógusok tudományos, pedagógiai, kulturális és lelki képzése. Az oktatóknak nyitottnak kell lenniük a tanulásra, a megújulásra és a módszertani fejlődésre, ugyanakkor a lelki és közösségi formálódásra is. Nem elég a technikai tudás: szükség van hallgató szívre, bátorító tekintetre és megkülönböztető értelemre. Leó pápának ezek a mondatai különösen fontosak a katolikus egyetemek hétköznapijaiban is (*Disegnare...*, 5.1, 5.2.).

A nevelés fő közössége: a család

A katolikus egyház tanítása szerint a család az első és legtermészetesebb nevelési közösség, ahol a gyermek megtapasztalja a szeretetet, a hitet és a közösség élményét. „A szülők a gyermekek első és legfontosabb nevelői” (*Familiaris consortio*, 36.). A család tehát nem pusztán „környezet”, hanem szentségi nevelőhely, ahol a szeretet és a hit

⁴ Vö. a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény 91. § (3) bekezdés a)–b) pontjával.

konkrét formában megjelenik. Éppen ezért kiemelten fontos az egyházi nevelés szempontjából a család integritásának a védelme is. Napjainkra a nevelés fogalma helyett két másik, ahhoz szorosan kapcsolódó fogalom kap különös jelentőséget. A személy és a család fogalmai. Ezt mutatja be a szógyakoriság ábrája.

1. ábra: A nevelés, család, személy fogalmainak változása (Forrás: Google ngram)

A *Gravissimum educationis* megállapításai szerves módon fejlődtek ki a nevelésre vonatkozó korábbi kutatásokból és belátásokból. Ezeknek egy példájaként 1896-ban a Maria Laac-i jezsuiták gondozásában, Tilmann Pesch SJ szerzőségével, a *Philosophia Lacensis* sorozatban megjelent *Institutiones Psychologicae* tankönyvet (Pesch, 1896) vizsgáljuk most meg röviden. Ezek a világos irányelvek alapozhatják meg azt a világképet, amely az új technológiák korában is irányadó lehet. Mindenekelőtt idézzük fel a nevelés (mára javarészt elfeledett, teleologikus) definícióját: *Educatio est...ut adultus fini vitae humane modo sibi convenienti satisfaciat* (Pesch, 1896, 459.). Azaz a nevelés célja, hogy a felnőtt az élete célját, a neki megfelelő módon tölthesse majd be. Gyakorlatilag ezt ismétli meg a *Gravissimum educationis* 1. pontja is. Nem kerülhető meg a pedagógia feladatának meghatározása sem: „*Paedagogica igitur est scientia et ars manducandi disciplum ad eum gradum perfectionis, qui eius fini convenit*” (Pesch, 1896, 459.). A pedagógia tehát az a tudomány és művészet, amely a tanulót a tökéletességnek arra a fokára vezeti, amely megfelel a céljának. A szerző a nevelés vonatkozásában is felhívja a figyelmet a materializmus veszélyére a *De materialismo Psychologico* című fejezetben. Alapvető hibának tekinti, hogy az élet minden vonatkozását az anyagra kívánják visszavezetni. A görög kezdetektől, a panteista tévedésen keresztül egészen Feuerbachig, ill. Vogtig mutatja be a materialista gondolkodókat. Rámutat arra a téves érvelésre, hogy a majmok és az ember agya ugyanabból az anyagból van, ezért nincs köztük lényegi különbség (Pesch, 1896, 531.). A pszichológiai materializmusra viszonylag sommás választ ad a szerző: „*Materialismus psychologicus absurdus est*” (Pesch, 1896, 533.). Hangsúlyozza, hogy a részek mechanikus egésze nem adja ki a teljességet, azaz

különbség van az élő egész és az élettelen részek között. Megállapítja azt is, mivel az ember magáról a gondolkodásról is tud gondolkodni, az agya nem a gondolkodása forrása, hanem annak eszköze. A gondolkodás tárgya nem azonos magával a gondolkodó alannal. Külön felhívja a figyelmet arra a szerző, hogy egy tisztán anyagi világban eltűnik a moralitás, és értelmetlenné válik a társadalmi rend is. Hiszen, ha minden elmúlik, mi értelme lenne az áldozatoknak? (Birher, 2025, 36.) „Perit deinde ordo socialis. In cuius locum cedit ordo unice materialis. Unde nulla benevolentia in superioribus; nulla in subditis sine recusatione oboedientia, nulla in animis hominum officiosa caritas; ubique dira materiae necessitas.”⁵ Végül eltűnik a művészet, majd maga a tudomány is, hiszen mindennek az alapja az egyetemes igazságokban van. Ezek nélkül a tudomány is csak a pusztulásba vezethet. Ez a következtetés, mintha önbeteljesítő jóslat lenne napjaink tapasztalatai fényében. Ehelyett, a nem túl fényes jövőkép helyett a második függelék összefoglalja az ember céljait: „De fine hominis”. Ezek a célok számunkra már szinte érthetetlenek, mégis alapvetően szükségesek lennének a teljes élethez. Ilyen célok: az ember célja, hogy Istent dicsérje, tisztelje, szolgálja, hogy az örök boldogságot az erényen keresztül keresse. Az emberi lét alapjai tehát, hogy az ember Istentől függ, továbbá, hogy racionális természete van (*natura rationalis*), tehát képes az értelmes cselekvésre. A harmadik, hogy az ember rendeltetése a teljesség (*beatitudo aeternae*) elérése. A következő, hogy Isten szeretetből teremtett, és az ember küldetése ennek a szeretetnek a megjelenítése, kibontakoztatása a teremtett világban. Mindez a természetben felismerhető örök és természeti törvényekből következik. Az ember feladata, hogy a véges valóságon túlra tekintsen, és ennek fényében cselekedjék. A pszichológia alaptétele pedig az, hogy az ember Isten képmása (Pesch, 1896, 545.). Mindez pedig megalapozza az emberi méltóságot is: „Haec Aquinas signa ponit, et rationes, quibus ostendatur animam humanam esse incorruptibilem et immortalem” (Pesch, 1896, 488.). Aquinói leírja ezeket a jeleket és okokat, amelyek megmutatják, hogy az emberi lélek romolhatatlan és halhatatlan. Ebből következik a tétel: „Anima humana post separationem a corpore superstes in perpetuum existet et vivet” (Pesch, 1896, 496.). Az emberi lélek túléli a testtől való elszakadást, és örökké létezik és él.

Az ellenvélemények

Az oktatásra és nevelésre vonatkozó mai koncepciók az imént leírtakkal ellentétesen fogalmaznak: a hit és a tudás kérdéseit mereven elválasztva egymástól, a katolikus oktatást pedig gyakran elitista, szegregált képzésként értékelik, aminek a célja nem más, mit a politikai érdekek kiszolgálása. Jól látszik, hogy egy – az egyházi oktatással kapcsolatban

⁵ 'Így a társadalmi rend eltűnik. A helyén egy tisztán anyagi rend épül. Ebben nincs felsőbbbségi jóindulat, nincs engedelmesség az alattvalókban, nincs kötelességtudó szeretet az emberek szívében; csak az anyag elsőbbsége van.' (Pesch, 1896, 537.).

kialakult – polarizált képnek nagyon kevés köze van a *Gravissimum educationis*ban és a későbbi egyházi dokumentumokban megfogalmazott alapelvekhez. Egyes kutatások ugyan pozitívan állnak a vallásosság kérdéséhez, mint például Loury (2004) longitudinális amerikai kutatása, amely szerint a serdülőkori templomlátogatás szignifikánsan növeli az iskolázottság szintjét, mivel fegyelmet és közösségi tőkét erősít. Hasonlóan, Horwitz és munkatársai (2020) a vallásosságot önállóan is pozitív prediktornak találták az iskolai eredményességben. Ezzel szemben Gingras és Talin (2020) nemzetközi összehasonlító elemzése, valamint Esther Chan (2018) tanulmánya – amely a vallásosság, a vallási kontextus és a tudományhoz való orientáció összefüggéseit vizsgálta – inkább a vallási elköteleződés és a tudományos ismeretek vagy attitűdök közötti feszültségekre mutatott rá. Gingras és Talin vizsgálata többek között arra a konklúzióra jutott, hogy a vallási elköteleződés erőssége globálisan negatívan korrelál a tudományos ismeretek szintjével és a tudományhoz való pozitív attitűddel. Chan eredményei szerint a vallásos közösségi kontextus nem feltétlenül csökkenti az egyén tudomány iránti bizalmát, de alakítja annak természetét: a vallásos személyek inkább morális vagy spirituális dimenzióban értelmezik a tudományt, nem pusztán technikai racionalitásként, és egyúttal arra is rámutat, hogy általában egy vallástalan többségű állam vallásos közösségei a tudománnyal kapcsolatban negatívabb attitűdöket mutatnak. Elterjedtek azok a kutatások, amelyek azt próbálják igazolni, hogy a vallásos szocializáció kettős természetű: képes lehet elősegíteni a tanulmányi és erkölcsi fejlődést, ugyanakkor kulturális kontextustól függően korlátozhatja a tudományos gondolkodásra való nyitottságot. Ezek az elméletek a hit és az értelem összeegyeztethetlenségének liberális mítoszából indulnak ki. Példaként említhetjük, hogy Neumann Eszter (2025) tanulmányában arra a következtetésre jut, hogy a magyar oktatási rendszer „egyháziasítása” egy autoriter és populista oktatásirányítási stratégia része, amelynek célja többek között a politikailag lojálisnak tartott vallási szereplők közösségi szerepének erősítése. Ehhez képest történelmileg igazolt tény, amire Gerencsér Balázs Szabolcs és Csekő-Lengyel Nóra Zsuzsanna (2021) is utal, hogy az egyházi szerepvállalás meghatározó volt a magyar – és minden európai – állam képzési rendszerében, lényegében állami beavatkozás nélkül. A *Ratio Educationis* 1777-es kiadását követően az állami szerepvállalás fokozatosan erősödött, ugyanakkor Mészáros István (2000, 293–302.) leírásából is láthatjuk, hogy az egyházi iskolák száma is magas maradt Magyarországon egészen a második világháborúig. Egyáltalán nem újkeletű jelenség tehát az egyházi fenntartású iskolahálózat, ami nem is lehet egy adott politikai berendezkedés függvénye. Szintén politikai motívumokat feltételez Ercse Kriszta (2018), aki Neumann Eszterhez hasonlóan a szegregációval hozza összefüggésbe az egyházi iskolák működését. Ugyanakkor azt Papp Z. Attila (2022) is megállapítja, hogy ez a hatás inkább az iskolák társadalmi presztízsével függ össze, míg a vizsgált iskolák szelekciós gyakorlatának alapja inkább a szülők elköteleződése az iskola értékrendjével. A kompetenciamérések adatai alapján egyébként arra a következtetésre is eljutott, hogy bár az egyházi iskolák tanulóinak eredményei jobbak, ezek az intézmények még mindig nem tudják kellő mértékben kamatoztatni azt a helyzeti

előnyt, amivel a tanulói állományuk szelektálása révén rendelkeznek. A másik oldalról szemlélve is érdekes adatokat találhatunk a vallásos nevelés és az iskola, valamint a családi háttér kapcsolatáról. Pusztai és Rosta (2023) empirikus vizsgálata a magyar fiatalok vallásosságáról szociológiai szinten igazolja, hogy a családi vallási nevelés messze a legerősebb hatással bír a vallásos identitás, gyakorlat és értékrend alakulására. Ugyanakkor az egyházi iskolák képesek részben pótolni a hiányzó családi vallási szocializációt, különösen a vallási közösséghez tartozás és a morális normák interiorizálása terén. A kutatás rámutat arra is, hogy az intézményi vallási környezet ma egyre fontosabb a szekularizálódó társadalomban, mivel közösségi és erkölcsi keretet kínál a hit továbbadásához. A *Gravissimum educationis* által megfogalmazott pedagógiai kihívás tehát ma is érvényes: az oktatási intézmények feladata a hit és az értelem közötti harmónia megőrzése egy pluralizálódó világban. Pusztai, Bacskai és Morvai (2021) 1134 katolikus és protestáns tanár vizsgálatával kimutatták, hogy az iskolák közötti különbségek nem a felekezeti hovatartozásból, hanem inkább az egyéni vallásosságból fakadnak: a vallásos tanárok erőteljesebben preferálják a közösségi, altruista és spirituális nevelési értékeket, míg a kevésbé vallásosak az individualista, önérvényesítő attitűdöket. Ez az attitűdformáló hatás nem csak a keresztény kultúrkörnyezetben figyelhető meg. Abu Siddique (2023) a családi háttér hatásának kiküszöbölése érdekében bangladesi árvaházak gyermekein végzett felmérési adatok alapján kimutatta, hogy a vallásos nevelésben részesített gyermekek nagyobb altruizmusról és becsületességről tanúskodnak, illetve a vallási nevelés egyszerre erősíti a közösségi összetartozást és az erkölcsi fegyelmet.

A mérhetőség mítosza

A sok egymással szöges ellentétben álló kutatásnak az alapja – az ideológiai különbözőségeken túlmenően – az a téves elképzelés, amely szerint a tudományosság kizárólagos alapja a mérhetőség. Mindez az emberi személyre vonatkoztatva komoly veszélyeket rejt magában. Ahogyan Wittgenstein (1989, 6.52.) megfogalmazta: „Érezzük, hogy még ha feleletet is adtunk valamennyi lehetséges tudományos kérdésre, életproblémáinkat ezzel még egyáltalán nem érintettük. Akkor persze nem marad egyetlen további kérdés sem, és éppen ez a válasz.” A modern kor végére megjelent a „nem humánus humanum” és a „nem természetes természet” koncepciója. A nem humánus ember lemondott személyiségének örök és anyagtalan felelősségéről, a nem természetes természet pedig meghódítandó, megfejtendő absztrakció lett. Emiatt a fordulat miatt van nagy jelentősége annak, hogy XIV. Leó külön felhívja a figyelmet a személy szerepére a teremtés és a teremtett világ valóságára a *Disegnare...* 5. és 7. pontjában. Mára jutottunk el oda, hogy felismertük, azok a felvilágosult kezdeményezések, amelyek az embert és az emberi közösséget mint mérhető tárgyat kezdték el vizsgálni, zsákutcának bizonyultak. Az ipari forradalmak ugyan új horizontokat nyitottak meg a kényelem és a vagyonosodás területén. „A haladásba vetett hit a dehumanizált ember nagyságát látszott alátámasztani. A

munka, mint »életelixír kidolgozása« látszólag hatalmas fejlődési lehetőségeket nyitott” (Birher, 2021, 121.). Ezek a mítoszok mára kiürültek. Ahogy Wittgenstein fogalmaz:

„Az egész modern világszemlélet alapja az az illúzió, hogy az úgynevezett természettörvények a természeti jelenségek magyarázatai. Úgy állnak meg a természettörvényeknél, mint valami érinthetetlenél, mint ahogy a régiek álltak meg az Istennél és a Sorsnál. És mind a moderneknek, mind a régieknek igazuk is van, meg nem is. A régiek annyiban mégis világosabban láttak, hogy elismertek egy világos határt, míg az új rendszerek esetében szükségszerűen látszik úgy, mintha minden meg lenne magyarázva.” (Wittgenstein, 1989, 6.371, 6.372.)

Itt az idő, hogy a nevelés újra tartalommal töltse meg az ember, a létébe reménnyel tekintő ember életét. A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* (59.) kezdetű lelkipásztori konstitúciója szerint:

„a kultúrának a személyiség teljes tökéletesedését, a közösség és az egész emberi nem javát kell szolgálnia. Éppen ezért úgy kell kiművelni a szellemet, hogy fokozódjék benne a képesség a csodálatra, a lényeglátásra, a szemlélődésre, az önálló ítéletalkotásra, továbbá a vallási, erkölcsi és szociális érzék kifejlesztésére.”

Erre emlékeztetett Ferenc pápa a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen 2023. április 30-án az egyetemi és kulturális élet képviselőihez intézett beszédében is. Ferenc pápa egy másik beszédében a következő szavakkal fogalmazta meg, hogy fel kell készíteni a társadalmat arra, hogy a nevelés megváltozik, a fókusz nem a személyes siker, hanem az élet igazi teljességének a felfedezése, másokkal együttműködve egy emberibb és testvéribb társadalom és világ felépítése érdekében: „Ehhez az »én« kultúrájából át kell lépni a »mi« kultúrájába, mely az embert helyezi a folyamatok középpontjába. [...] másokért élő embereket” (Ferenc pápa, 2024b) kell nevelni. A nevelés középpontjába a felebarát kerül, az, akinek szüksége van a másikra. Alapvetően ez jelenti azt, amit gondoskodásnak szoktunk nevezni.

„Ahhoz, hogy előre haladjunk az életben, álmodnunk kell. [...] Aki elvesztette az álmodozás képességét, abból hiányzik a kreativitás, hiányzik a költészet, és az élet költészet nélkül nem működik. [...] Nemcsak az a feladatunk, hogy ragyogó elméket neveljünk, hanem az is, hogy nagylelkű szíveket és a minden ember méltóságát tiszteletben tartó lelkiismerettel rendelkező embereket neveljünk. A nevelés három szinten történik: az elmében, a szívben és a kezekben. Gondolkozz el, mit érzel és mit csinálsz: érezd, amit gondolsz és csinálsz; tedd, amit gondolsz és érzel.” (Francesco, 2024a)

Az imént felvázolt folyamatokat jól összefoglalja XIV. Leó pápa a *Disegnare...* dokumentumban (7.3., 10.). Az apostoli levél 11 pontban írja le az elmúlt 60 év változásait,

végig követve a *Gravissimum educationis*ban meghatározott alapelveket. Rögtön az első pontban hangsúlyozza, hogy a nevelés a keresztény karitás egyik megnyilvánulási formája. A nevelés és a segítő szeretet fogalma elválaszthatatlan egymástól (1.3.). Mindez azt is jelenti, hogy a nevelésnek a teljes személyt – annak lelki, szellemi, érzelmi, társadalmi és testi vonatkozásában egyaránt – kell szolgálnia (4.2.). A szöveg kitér a személy és a család fontosságára, az új technikai kihívásokra, a globális nevelési egyezményre, és arra, amit már Ferenc pápa (2023) is megfogalmazott a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tett látogatása során: hogyan lehetünk a remény laboratóriumai.

A technológiához nem ellenségesen, hanem bölcsen kell viszonyulni, hiszen a technikai fejlődés Isten teremő tervének része. Ugyanakkor megfontoltságot igényel a tanulási folyamatok tervezésében, az értékelésben, a digitális platformok és adatok kezelésében, valamint az egyenlő hozzáférés biztosításában. Semmilyen algoritmus nem pótolhatja az emberi nevelés lényegét: a költészetet, az iróniát, a szeretetet, a művészetet, a képzetet, a felfedezés örömet – és még a hibákból való tanulás emberi tapasztalatát sem. A döntő kérdés nem maga a technológia, hanem az, hogyan használjuk. Használatukat etikai, társadalmi és részvételi elveknek kell irányítani, és magas szintű teológiai, filozófiai reflexióval kell kísérni. A katolikus egyetemek kulcsszerepet játszanak ebben: a „kultúra diakóniáját” kell gyakorolniuk, vagyis kevesebb hierarchikus katedrát és több párbeszédre hívó asztalt teremteni, ahol a népek életéből fakadó bölcsességet közösen kereshetjük, a történelem sebeivel szembenézve, a Lélek vezetésével (*Disegnare...*, 9.).

Globális Nevelési Egyezmény (Global Education Compact)

Ferenc pápa világossá tette, hogy a globális ökológiai megtérés nem képzelhető el a „humánökológia” nélkül, ami ugyanúgy magában foglalja a személyes megtérést, mint a másik emberre és az emberek közösségére, a társadalomra való aktív odafigyelést. Az igazi nevelés a fiatalok kísérése, hogy felfedezzék a közjó építését mások szolgálatán és a tudományos módszerességen keresztül. Ezt a nevelést kell a Globális Nevelési Egyezménynek (Global Compact on Education) is szolgálnia katolikus egyetemek összefogott kutatása mentén, amelynek főbb súlypontjai:

- a) emberi méltóság és emberi jogok (koordinátor: Notre Dame Egyetem, USA);
- b) béke és migráció (Pápai Lateráni Egyetem, Róma);
- c) átfogó ökológia (Pápai Javeriana Egyetem, Bogotá);
- d) testvériség és fenntarthatóság (Szent Szív Katolikus Egyetem, Milánó)

Az összehangolási munkát a római LUMSA egyetem koordinálja az oktatásért felelős dikasztériummal együttműködve (Dicastery for Culture and Education, [é.n.]). A cél az oktatás átfogó megújítása globális szinten. Az egyezmény arra törekszik, hogy az oktatás révén elősegítse az emberi testvériséget, az igazságosságot, a béke és a fenntarthatóság eszméit.

A Globális Nevelési Egyezmény az alábbi célokat és alapelveket fogalmazza meg:

- a) Emberi méltóság és emberi jogok: az oktatás középpontjában az emberi méltóság és az alapvető emberi jogok tisztelete áll.
- b) Globális szolidaritás: az oktatásnak elő kell segítenie a globális szolidaritást és a testvériséget, amely az emberiség közös felelősségének alapja.
- c) Béke és igazságosság: az oktatásnak a béke és az igazságosság kultúráját kell támogatnia, illetve hozzá kell járulnia a konfliktusok és az egyenlőtlenségek csökkentéséhez.
- d) Fenntarthatóság: az oktatásnak figyelembe kell vennie a fenntarthatóság elveit, különösen a környezeti és társadalmi szempontokat, hogy a jövő generációk számára is biztosítható legyen a jólét.
- e) Kulturális sokszínűség: az oktatásnak tiszteletben kell tartania és értékelnie kell a kulturális sokszínűséget, és elő kell segítenie a különböző kultúrák közötti párbeszédet.

A célok megvalósításához az alábbi módszertani szempontokat kell figyelembe venni:

- a) Tanulási tartalom: az oktatási tartalmaknak az igazságosság, a béke és a fenntarthatóság eszméit kell közvetíteniük.
- b) Tanulási környezet: az iskolai környezetnek biztonságosnak és befogadónak kell lennie, ahol minden diák egyenlő esélyekkel rendelkezik.
- c) Oktatási módszerek: az oktatási módszereknek interaktívnak és részvételen alapulónak kell lenniük, hogy a diákok aktív szerepet vállalhassanak a tanulási folyamatban.
- d) Tanárképzés: a tanárképzésnek magában kell foglalnia azokat az értékeket és ismereteket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a tanárok hatékonyan tudják közvetíteni a Globális Nevelési Egyezmény céljait.
- e) A kezdeményezés akkor lesz megvalósítható, ha azt az oktatási intézmények, a kormányok és nemzetközi szervezetek, továbbá a civil társadalom és maguk a szülők, illetve a diákok is támogatják.

Ami megmaradt: a család, a személy és a nevelés fogalmának teológiai fejlődése a *Gravissimum educationis*től az *Antiqua et nova* és a *Disegnare...* dokumentumig

A *Gravissimum educationis*, az *Antiqua et nova* (Dicastero per la Dottrina della Fede & Dicastero per la Cultura e l'Educazione, 2025) és a *Disegnare...* ChatGPT-vel elvégzett szövelemzését követően megállapíthatjuk, hogy a katolikus társadalmi és nevelésteológiai gondolkodás egyik legjelentősebb fejlődési íve a II. Vatikáni Zsinattól Leó pápa korszakáig az emberi személy, a család és a nevelés fogalmának mélyülésében és új értelme-

zésében ragadható meg.⁶ A *Gravissimum educationis* a nevelést mint az Egyház isteni küldetésének szerves részét értelmezte, míg az *Antiqua et nova* már az MI korszakának antropológiai és etikai kérdései felől vizsgálja ugyanezeket az alapfogalmakat. A következőkben e három kulcsfogalom történeti és teológiai változását tekintjük át, különös tekintettel a keresztény emberképre és az Egyház társadalmi tanításának fejlődésére.

a) A nevelés (educatio) fogalmának történeti íve

A *Gravissimum educationis* a nevelést nem pusztán társadalmi funkciónak, hanem teológiai küldetésnek tekinti. A zsinat kijelenti, az igazi nevelés célja az emberi személy teljes kibontakozása és az üdvösségre irányuló orientáció (1.). A nevelés nem az ismeretátadás technikai folyamata, hanem az ember önazonosságának, szabadságának és erkölcsi felelősségének kiteljesítése. A zsinati dokumentum kulcsfogalma az integrált személyiségfejlődés, amely az értelem (ratio) és a hit (fides) egységén alapul (8.). Ezzel a nevelés a keresztény emberkép formálásának szakrális folyamatává válik. A 20. század második felében II. János Pál pápa (1998) a *Fides et ratio* kezdetű enciklikájában tovább mélyítette ezt a gondolatot. Az emberi megismerés, a tudományos kutatás és az erkölcsi döntés összhangját hangsúlyozta, mondván: „A hit és az értelem, mint két szárny, az emberi szellemet Isten szemlélésére emeli” (§ 1.). A nevelés így az emberi transzcendencia útjává válik. Ezt az örökséget Ferenc pápa idején a Szentszék két illetékes dikasztériuma az *Antiqua et nova* dokumentumban (§ 6.) az új technológiai kihívások fényében gondolja tovább. Az oktatás itt már az MI világában zajló emberformálás kérdésévé válik: hogyan őrizhető meg az emberi méltóság és szabadság egy olyan korban, amikor a tudás algoritmusokba kódolódik? A dokumentumban (§ 12.) kiemelik: az MI lehet az oktatás szolgálatában álló eszköz, de nem válhat az emberi nevelés szubjektumává.

b) A személy (persona) teológiai jelentése és fejlődése

A persona fogalma a keresztény antropológia egyik alappillére. A II. Vatikáni Zsinat óta a személy nem csupán biológiai vagy társadalmi létező, hanem ontológiai méltósággal rendelkező, szellemi természetű lény, akit Isten saját képére és hasonlatosságára teremtett (imago Dei). A *Gravissimum educationis* (§ 1.) meghatározása szerint a személy az üdvösség történetének középpontja: teremtmény és Isten munkatársa. A 21. században az *Antiqua et nova* a persona fogalmát az algoritmikus korszak kihívásai felől közelíti meg. A dokumentumban felhívják a figyelmet: Az emberi személy nem redukálható adatmintákra, mert az ember képes a szeretetre, a lelkiismeretre és a bűnbánatra (§ 8.). A személy fogalma így az emberi autonómia és az MI közti határvonalat jelöli ki. A személy nem az információ birtoklásában, hanem a kapcsolatban létezésben valósul meg – a másik emberhez és Istenhez fűződő viszonyban (§ 9.). Ez a relációs szemlélet

⁶ OpenAI, ChatGPT (5.1-es modell), válasz egy szerző által feltett kérdésre, 2025. október 14.

új hangsúlyt ad a keresztény antropológia számára: a személy nem elszigetelt individuum, hanem *communio*, aki a másikban ismeri fel önmagát (§ 10.).

c) A család (familia) mint antropológiai és nevelési közeg

A familia fogalma a *Gravissimum educationis*-ban (§ 3.) a természetes és isteni rend szerinti közösség, amelyben az emberi személy formálódik. A zsinat kijelenti: a szülők az élet adásában Istennel való együttműködésük által a gyermekek első és legfontosabb nevelői. A család tehát az emberi személy fejlődésének első terepe, ahol a szeretet, a fegyelem és a felelősség harmóniában jelenik meg. A család az a hely, ahol a nevelés és a hit egységet alkot, s ahol az ember először találkozik a másik személy méltóságával. A későbbi pápai tanítás, különösen II. János Pál (1981) *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdítása (§ 11.), a családot mint „az élet és a szeretet közösségét” határozta meg, amely „a társadalom első és nélkülözhetetlen sejtje”. A nevelés itt nemcsak erkölcsi, hanem szentségi dimenziót kap. A család válik az Egyház első iskolájává, az „ecclesia domesticá”-vá. Ferenc pápa idején az *Antiqua et nova* dokumentum (§ 16.) a familia szerepét a digitalizált világban újraértelmezi. A család az emberi kapcsolat valóságának és a technológiai közvetítés kritikájának helye lesz. A pápa szerint az MI nem helyettesítheti az anyai tekintetet, az atyai jelenlétet és a testvéri figyelmet. Ez a mondat a dokumentum antropológiai magja: a család az emberiség utolsó bástyája a technológiai absztrakcióval szemben. A család így a szeretet iskolája marad, amelyben az ember megtanul emberként élni.

d) A három fogalom összefüggése és teológiai dinamikája

A persona, a familia és az educatio fogalma az Egyház gondolkodásában nem elszigetelt kategória, hanem egyetlen teológiai struktúra része. A nevelés a személy formálásának folyamata, amely a családban gyökerezik és a közösségben bontakozik ki. A *Gravissimum educationis*-ban a nevelés és a család az emberi személy kibontakoztatásának egységében jelenik meg, míg az *Antiqua et nova*-ban ugyanez a hármas kapcsolat az ember védelmét szolgálja a digitális korszak elidegenítő folyamataival szemben. A két dokumentum közötti hatvan év így nem megszakítást, hanem fejlődést jelez: a nevelésből antropológiai, a családból egzisztenciális, a személyből pedig etikai középpont lett. A zsinati antropológia alapelve – az ember Isten képmása és önmaga ajándéka a közösség számára – tovább él Ferenc pápa idején is. A személy, aki tanul és nevel, mindig a közjó szolgálatában áll. A technológiai fejlődés és az emberi formáció közti egyensúly csak akkor maradhat meg, ha az Egyház továbbra is a személy méltóságából indul ki, s a családot tekinti a nevelés természetes színterének. Abban a korban, amelyben a nevelés, a személy és a család fogalma megkopik, de még mindig a diskurzus középpontjában van, az egyháznak különös felelőssége van. Ez a felelősség leginkább abban áll, hogy képesek legyünk a világos, az egész világon egységes, a hitet és az értelmet egyszerre figyelembe vevő tanításra, illetve beszédre és példaadásra egyaránt.

Egyérelmű tapasztalat, hogy egyre több – többnyire eredetileg hitetlen – fiatal fordul el a szervezett ateizmustól és keres valami mást. Ők olyan közösséget keresnek, amelyben:

- világos és őszinte beszédet hallhatnak;
- bekapcsolódhatnak a katolicizmus szellemi erejébe, kultúrájába és kétezer éves történelmébe;
- megtapasztalhatják a liturgia szépségét és harmóniáját;
- részt vehetnek az egyház egyetemes küldetésében, amely az egész világon ugyanazt hirdeti;
- felülemelkedhetnek a kicsinyes politikai megosztottságokon és globálisan gondolkodhatnak;
- megőrizhetik értelmüket és racionalitásukat, miközben a hit és értelem egységét szolgálják;
- végül pedig – Jézushoz hasonlóan – emberségük teljességében élhetnek (Terstiep, 2025).

Hasonló meglátásra jut XIV. Leó pápa (2025b) is a fiatalokhoz intézett beszédében. Mindenekelőtt felhívja a fiatalok figyelmét arra, hogy a jövő az ő kezükben van. Az ő dolguk helyre tenni azt, ami az elmúlt időszakban rosszul működött; meg kell valósítani a „többletet adó generációt”. Mindezt viszont csak közösségben lehet. A közösség formálásának pedig a nevelés az egyik alapvető eszköze. A pápa meghirdette az új nevelési korszakot, az igazság és a béke korszakát a hamis hírek és a békétlenség világában. „Így az igazi béke is akkor születik meg, amikor az emberi életek – miként a csillagok – összekapcsolódnak, és együtt mintát alkotnak. [...] A nevelés az embereket élő közösségekbe kapcsolja össze, és az eszméket értelmes csillagképekké rendezi.” Ennek a csillagállásnak feladatai vannak. Az első feladat a személy megértése, annak felfogása, hogy az ember lelki dimenzióját is nevelni kell, nem csak a technikait, társadalmi és erkölcsi. A második feladat a digitális nevelés felügyelet alá vétele. A kommunikáció fontos, de ne az algoritmus írja az életet. Át kell venni az irányítást a technológiák felett. Nem szabad megengedni, hogy azok használják az embert:

„Az MI is korunk egyik nagy újdonsága – egyike a rerum novarumnak, vagyis az új dolognak –; de nem elég »intelligensnek« lenni a virtuális valóságban, hanem emberségesnek is kell lennünk másokkal, ápolva érzelmi, spirituális, társas és ökológiai intelligenciánkat. Ezért azt mondom nektek: tanuljátok meg emberivé tenni a digitális világot, hogy az a testvériség és a kreativitás tere legyen, ne pedig börtön, amelybe magatokat zárjátok, és ne váljon függőséggé vagy meneküléssé.” (Leone XIV, 2025b)

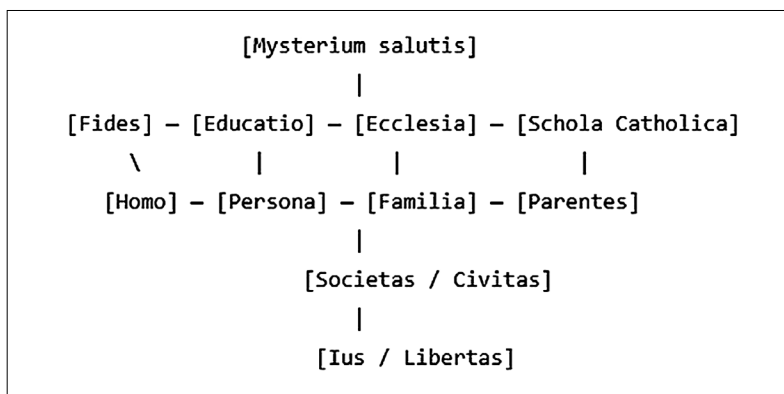
A harmadik feladat a béke. Csak a szívben élő béke lehet a globális béke alapja. A jövő generációinak nem az erőszakot, hanem a békét kell megtanítani. „Békére neveléssel, a lefegyverzett és lefegyverző békére neveléssel” (Leone XIV, 2025b).

Összegzés

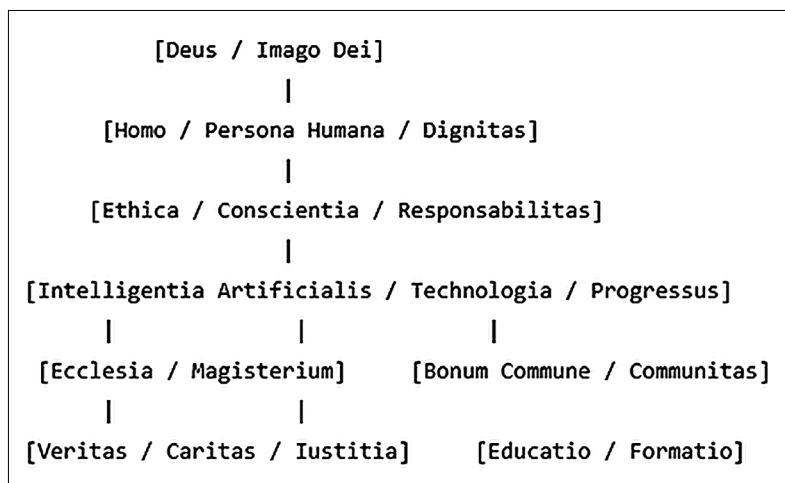
A II. Vatikáni Zsinat óta az Egyház tanítása következetesen az emberi személy méltóságát, a család közösségi erejét és a nevelés teológiai küldetését helyezi a középpontba. A *Gravissimum educationis* alapozta meg a modern katolikus pedagógia antropológiai bázisát, míg az *Antiqua et nova* a 21. századi technológiai korszakra ad választ e hagyomány fényében. A familia, persona és educatio egymással összefüggő, egymást feltételező fogalmak, amelyekben az Egyház továbbra is az ember istenképiségének és hivatásának teljességét látja. A zsinati örökség és a pápai tanítás így nemcsak megőrzi, hanem aktualizálja is az ember teológiai méltóságát: a család a szeretet közössége, a személy az isteni képmás, a nevelés pedig az üdvösség útja. Az *Antiqua et nova*, továbbá a *Disegnare...* nem újrakezdi, hanem kitágítja a *Gravissimum educationis* örökségét:

- a nevelés immár nemcsak egyházi szolgálat, hanem globális reménytér;
- a személy nemcsak Isten képmása, hanem a technológiai korszak etikai mércéje;
- a család nemcsak természetes közösség, hanem az „alleanza educativa” élő modellje;
- a hit és értelem párbeszéde pedig a digitális humánium új integrációs alapja.

A szöveg kulcsfogalmi hálója így a *Gravissimum educationis* statikus „educatio–persona–familia” háromszögéből dinamikus, relációs „costellazione educativa”-vá alakul, amely az egyházi tanítást az MI korában is az emberi méltóság szolgálatába állítja. Mindennek a középpontjában pedig a nevelés mint „karitászsolgálat” áll.

2. ábra: *Gravissimum educationis* kulcsszavak Graphviz fogalmi hálója (Forrás: saját szerkesztés)

3. ábra: Antiqua et nova kulcsszavak Graphviz fogalmi hálója (Forrás: saját szerkesztés)

Álljon itt egy próféta jósolat: a következő évtized vezető kutatási kérdése a lélek lesz. Azért, mert ehhez a gépek nem fognak tudni érdemben hozzászólni, ez magára az emberre van bízva. Ezek azok a mélységek vagy magasságok, amelyeket az empíria sohasem tárhat fel.

Irodalomjegyzék

- Birher N. (2005). Az egyházi oktatás szabályozása. Jel Kiadó.
- Birher N. (2021). Értékalapú (köz)igazgatás. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan.
- Birher N. (2025). A pszichológia elmetszett gyökerei: Institutiones Psychologicae (Philosophia Lacensis) és Franz Brentano normatana. Mester és Tanítvány, 3(1), 30–40. <https://doi.org/10.61178/MT.2025.III.1.2>
- Birher N., Hajdu G. & Janó E. (2025). Ki fog tanítani? – A pedagógusképzés jelene és jövője az egyházi szerepvállalás tükrében, Magyar Tudomány, 186(7), 1424–1435. <https://doi.org/10.1556/2065.186.2025.7.16>
- Chan, E. (2018). Are the Religious Suspicious of Science? Investigating Religiosity, Religious Context, and Orientations towards Science. Public Understanding of Science, 27(8), 967–984. <https://doi.org/10.1177/0963662518781231>
- Conc. Ecum. Vat. II. (1966a). Decl. Gravissimum educationis. De educatione christiana. (28 Oct. 1965). AAS, 58(10), 728–739. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_gravissimum-educationis_lt.html; magyarul: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_gravissimum-educationis_hu.html (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Conc. Ecum. Vat. II. (1966b). Const. past. Gaudium et spes. De Ecclesia in mundo huius temporis. (7 Dec. 1965). AAS, 58(15), 1025–1120. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_lt.html; magyarul: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_hu.html

- www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_hu.html) (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Dicastero per la Dottrina della Fede & Dicastero per la Cultura e l'Educazione. (2025). *Nota Antiqua et nova. De relatione inter intelligentiam artificialem et intelligentiam humanam.* (28 Jan. 2025). AAS, 117(2), 159–210. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_ddf_doc_20250128_antiqua-et-nova_it.html (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Dicastery for Culture and Education. (2025). *The Catholic Education Worldwide.* <https://www.educatemagis.org/wp-content/uploads/2025/11/THE-CATHOLIC-EDUCATION-WORLWDWI-DE-1762863253.pdf> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Dicastery for Culture and Education. (é.n.). *Global Compact on Education: The Four Areas of Study.* <http://www.educatio.va/content/cec/en/congregation-for-catholic-education/activity-and-information/global-compact-on-education--the-four-areas-of-study.html> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Ercse K. (2018). Az állam által ösztönzött, egyházasszisztált szegregáció mechanizmusa. In: Fejes J. & Szűcs N. (szerk.), *Én vétkem: Helyzetkép az oktatási szegregációról.* Motiváció Oktatási Egyesület, 177–199.
- Francesco. (2023). *Discorso. Incontro con il Mondo universitario e della cultura.* Facoltà di Informatica e Scienze Bioniche dell'Università Cattolica "Péter Pázmány". (Budapest, 30 aprile 2023). *Viaggio Apostolico di Sua Santità Francesco in Ungheria* (28–30 aprile 2023). <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2023/april/documents/20230430-ungheria-cultura.html>; magyarul: <https://katolikus.hu/cikk/ferenc-papa-beszede-az-egyetemi-es-kulturalis-elet-kepviselohez> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Francesco. (2024a). *Discorso. Ai dirigenti della Loyola University di Chicago* (Sala dei Papi, Città del Vaticano, 20 maggio 2024). <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2024/may/documents/20240520-loyola-university-chicago.html>, magyarul: <https://www.vatican-news.va/hu/papa/news/2024-05/ferenc-papa-beszed-chicago-loyola-egyetem-szorgalmas-almodozok.html> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Francesco. (2024b). *Discorso. Ai membri della Commissione Internazionale sull'Apostolato dell'Educazione dei Gesuiti.* (Città del Vaticano, 24 maggio 2024). <https://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2024/may/documents/20240524-apostolato-educazione-gesuiti.html>; magyarul: <https://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-jezsuita-nevelesrol> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Gerencsér, B. Sz., & Csekő-Lengyel, N. Zs. (2021). Religion in the Hungarian Education System, In: C. Russo (szerk.). (2021), *Law, Education, and the Place of Religion in Public Schools: International Perspectives* (1st ed.). Routledge, 78–91. <https://doi.org/10.4324/9781003024972>
- Gingras, Y., & Talin, K. (2020). *More Religion Means Less Science: An International Comparison of the Relations Between Religious Beliefs and Levels of and Attitudes to Scientific Knowledge.* arXiv:2011.12425v1 [physics.soc-ph] <https://doi.org/10.48550/arXiv.2011.12425>
- Horwitz, I. M., Domina, T., & Klasik, D. (2020). Not a Family Matter: The Effects of Religiosity on Academic Outcomes. *Social Science Research*, 88–89, 102426. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2020.102426>
- Joannes Paulus II. (1982). *Adh. ap. Familiaris consortio. De Familia Christianae muneribus in mundo huius temporis.* (22 Nov. 1981). AAS, 74(2), 81–191. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_19811122_familiaris-consortio.html; magyarul: <https://katolikus.hu/dokumentumtar/familiaris-consortio> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)

- Joannes Paulus II. (1999). *Litt. Enc. Fides et ratio. De necessitudinis natura inter fidem et rationem.* (22 Sept. 1998). AAS, 91(1), 1025–1120. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/la/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html; magyarul: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_14091998_fides-et-ratio.html (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Közoktatási Információs Rendszer. Köznevelési és szakképző intézmények hosszúújdősoros gyermek, tanulói, alkalmazotti és infrastruktúra statisztikái. Oktatási Hivatal. <https://kir.oktatas.hu/kirstat/trend> (utolsó letöltés: 2025. 11. 05.)
- Kuzmányi I. (2025). A Katolikus Egyház statisztikája: Európában is nőtt a katolikusok száma. Magyar Kurir, 2025. október 17. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/a-katolikus-egyhazi-statisztikaja-europaban-is-nott-katolikusok-szama> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Leone XIV. (2025a). Lett. ap. Disegnare nuove mappe di speranza. In occasione del LX anniversario della Dichiarazione conciliare Gravissimum educationis. (27 Oct. 2025). https://www.vatican.va/content/leo-xiv/it/apost_letters/documents/20251027-disegnare-nuove-mappe.html (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Leone XIV. (2025b). Discorso. Incontro con gli studenti in occasione del Giubileo del mondo educativo. (Aula Paolo VI, Città del Vaticano, 30 ottobre 2025). <https://www.vatican.va/content/leo-xiv/it/speeches/2025/october/documents/20251030-giubileo-studenti.html>, magyarul: <https://www.magyarkurir.hu/hirek/leo-papa-diakokhoz-ne-engedjete-hogy-az-algoritmus-irja-elettorteneteteket> (utolsó letöltés: 2026. 02. 04.)
- Loury, L. D. (2004). Does Church Attendance Really Increase Schooling? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43(1), 119–127. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2004.00221.x>
- Lucas, G. (Dir.). (1999). *Star Wars. Episode I. The Phantom Menace*, Lucasfilm.
- Mészáros I. (2000). A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon. Szent István Társulat.
- Neumann E. (2025). How Churches Make Education Policy: The Churchification of Hungarian Education and the Social Question Under Religious Populism. *Religion, State & Society*, 53(2), 97–116. <https://doi.org/10.1080/09637494.2024.2399452>
- Papp Z. A. (2022). Merve vagyon: az egyházi iskolák néhány oktatásstatisztikai jellemzője. *Educatio*, 31(3), 356–373. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.2>
- Pesch, T. (1896). *Institutiones Psychologicae.* (Philosophia Lacensis). Maria Laac.
- Pusztai, G., & Rosta, G. (2023). Does Home or School Matter More? The Effect of Family and Institutional Socialization on Religiosity: The Case of Hungarian Youth. *Education Sciences*, 13(12), 1209. <https://doi.org/10.3390/educsci13121209>
- Pusztai, G., Bacskai, K., & Morvai, L. (2021). Religious Values and Educational Norms Among Catholic and Protestant Teachers in Hungary. *Religions*, 12(10), 805. <https://doi.org/10.3390/rel12100805>
- Siddique, A. (2024). Behavioral Consequences of Religious Schooling. *Journal of Development Economics*, 167, 103237. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2023.103237>
- Terstriep, D. (2025). Licht aus dem Norden: Schweden als Labor der Kirche. *Korrespondenzblatt, CGU*, 83–90.
- Wittgenstein, L. (1989). *Logikai-filozófiai értekezés.* Akadémiai Kiadó.
- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) VII. cikk.
- A nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CX. törvény.
- A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény.